

Memoria și exilul în romanul „Anii romantici” al Gabrielei Adameșteanu
Memory and exile in the novel "Anii romantici " by Gabriela Adameșteanu

Drd. Ancuța-Maria Smadu

Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Abstract: *This article proposes an analysis of the memorial literature existing in the opera The Romantic Years, a book of memories and thoughts, which deals with aspects related to the Romanian political space, and the changes brought with the change of mentality in recent years. At the same time, it also captures details related to the Romanian exile, about life in the literary environment, but also about censorship, dissent and resistance through culture. That is why her writing becomes stronger and more involved in the world around her, due to the fact that she feeds on the experience and discoveries of the romantic years. Gabriela Adameșteanu is documenting herself as a historian, practicing ways of speaking and telling stories and therefore of thinking that are reasonable, "borrowed" to her characters or assumed as a narrator. A lot of times literature is more compelling than anything else, when it comes to giving meaning to the world. All this contribute of originality of the type of discourse adopted by the author, which is inspired by the striking formula, identified by the American theorist, Michael Bamber.*

Keywords: *memoirism, exile, dissident, resistance, personal literature*

Memoria și exilul în romanul
Anii romantici

Memoria dată fiecăruia dintre noi sau memoria naturală, este cu totul altceva decât amintirea, această distincție venind încă de la Aristotel în *De memoria et reminiscencia* unde făcea diferența între „mneme” și „anamnesis” subliniind ideea că memoria presupune un proces afectiv. Paul Ricoeur spunea că: „Memoria este la singular, în calitatea ei de capacitate și de efectuare, amintirile sunt la plural: avem niște amintiri” [Ricoeur, 2000:19]. Pe când, memoria naturală este dublată de o capacitate specială de a „produce imagini despre trecut”, iar acest mecanism relevă, în cazul memoriei colective și al unui anumit tip de discurs istoric câteva particularități care merită amintite aici.

„O fenomenologie a memoriei – subliniază filosoful francez în urma unei laborioase analize care preia critic unele ipoteze bergsoniene asupra memoriei – nu poate ignora ceea ce am numit mai sus capcana imaginarului, în măsura în care această transpunere în imagini, vecină cu funcția halucinatorie a imaginației, constituie pentru memorie un fel de slăbiciune, de discreditație, de pierdere a fiabilității. Vom reveni negreșit la această problemă atunci când vom aborda un anumit fel de a scrie istoria, ‘à la Michelet’ am spune, unde învierea trecutului tinde să îmbrace și ea forme cvasi-halucinatorii. Scrierea istoriei participă și ea în acest mod la aventurile transpunerii în imagini sub egida funcției ostensive a imaginației” [Ricoeur, 2000:19].

Conceptul de exil – este unul teoretic în care se urmărește definirea cuvântului ce constituie punctul de plecare al acestei lucrări. Cuvântul exil este de origine latină (*exilium*) și provine din grecescul *alashtai*, adică a cutreiera, a umbla, a hoinări, a se abate.

Conform Dicționarului explicativ al limbii române prin acesta se înțelege pedeapsa aplicată unei persoane pentru delikte politice, constând în izgonirea unui cetățean din țara sau localitatea în care trăiește; surghiun, părăsire, plecarea voluntară a cuiva din propria țară sau localitate, de obicei pentru a scăpa de o prigoană. Toți acei factori necesari pentru definirea ecuației exilului sunt prezenți în valențele semantice ale cuvântului: sinele, actul negării, patria și suferința.

Pentru a defini memoria, Aristotel pleacă de la premisa că omul este ființa păstrătoare a unor imagini ale unor obiecte, neavând acel obiect prezent în fașa ochilor, este nevoit să și-l reamintească „Când facem să revină cunoștința pe care am avut-o mai înainte, sau senzați, sau acel lucru a cărei posesiune o numim memorie, aceasta este și atunci are loc reamintirea” [Aristotel, 1972:54].

Cu ajutorul memoriei, ființa este capabilă să își amintească imaginea anumitor obiecte sau situații. Ceea ce este important este faptul că memoria face posibilă o aducere a trecutului în prezent, însă acest trecut pe care nu-l reamintim este, de fapt doar o imitare a adevărului care nu mai poate fi modificat sau re trăit și resimțit la adevărata intensitate. Multi teoreticieni consideră că toate aceste evenimente trecute și re trăite datorită memoriei nu mai sunt autentice și pot fi bănuite de falsitate, ceea

ce este cazul și operele cu caracter autobiografic, fiindcă nimic nu împiedică pe cineva să se amăgească având impresia că își amintește, dar de fapt să nu o facă.

O altă lucrare care analizează conceptul de memorie este cea a lui Paul Ricoeur care debutează cu trasarea graniței între memorie și amintiri, „memoria este la singular, în calitatea ei de capacitate și de efectuare, amintirile sunt la plural niste amintiri” [Ricoeur, 2000:39]. Memoria este cea cu ajutorul căreia individual își păstrează amintirile, dacă aceasta se pierde, se pierd și amintirile.

Pentru realizarea unei ideologii, Paul Ricoeur va trece în revistă, urmărind evidențierea unei adevărate patologii, „abuzurile memoriei”. Există, de altfel o „memorie împiedicată (empêchée) sau „rănită” adică este bolnavă ca urmare a unui traumatism medical sau social fie traumatisme ale identității colective, fie răni ale orgoliului național și care sfârșește într-o falsă memorie care printr-un exces de repetiție pierde din vedere efortul critic care trebuie să însoțească reamintirea. La un nivel mai ridicat plasează „memoria instrumentalizată” definită ca manipulatorie prin interferența ideologiei în câmpul memoriei în procesul de legitimare a sistemelor de autoritate politică.

Cea de-a treia categorie fiind „memoria obligată” cea care din rațiuni de dominație simbolică este instrumentalizată de către autoritate valorificând diverse funcții: cea a cultului eroilor, comemorări sau alte ritualuri publice care vizează direcționarea conștiințelor și care pun în discuție ceea ce Ricoeur numește „datoria memoriei”, adică implicarea etică pe care trebuie să o asume istoricul astfel încât să prevină „abuzul de uitare”.

Anii romantici, ultima carte pe care Gabriela Adameșteanu a publicat-o se bucură de un succes editorial încă din momentul apariției. Considerat a fi un volum memorialistic, este o carte care include, pe lângă amalgamul de teme relevante la nivel public și informații cu privire la parcursul personal și profesional al scriitoarei. Gabriela Adameșteanu înserează în paginile romanul portretele unor oameni de cultură reprezentativi pentru societatea de atunci și câteva detalii despre propria familie. De remarcat este și faptul că, pe întregul parcurs al formării sale, autoarea caută să se identifice cu impulsul dat de aripa Adameștenilor și nu de cea mamei.

Din punct de vedere structural, volumul se compune din două părți, America, America și Întâmplarea care devine destin, fiecare parte fiind amplu organizată în subcapitole care oferă informații dense și diversificate. Prima parte se centrează pe dosarul întâlnirilor cu cei care fuseseră exilați ca Matei Călinescu, Ioan Petru Culianu, cât și despre onoranta invitație primită la celebrul International Wrintteing Program din Iowa, bursă accesată de scriitorii români încă de dinaintea căderii comunismului.

În *Anii romantici*, tema dominantă, cu toate interpretările ei, controlate în manieră perfectă, dă impresia unei organizări centripete a discursului narativ-confesiv surprinde conexiunea problematică ce este generatoare de controverse, mai ales că în ultimii 25 de ani a existat o luptă dintre literar și politic. Juxtapunând în subtitlu vocabulele „amintiri” și „gânduri”, autoarea își asumă dublarea gestului confesiv printr-un gest reflexiv.

Sintagma metaforică din titlu este un punct de plecare pentru dezbaterile ulterioare din cronicile de specialitate cu scopul de a decodifica conotațiile din punct de vedere simbolic. Prozatoarea îi dedică volumul lui Mircea Vlad, „*Lui Mircea Vlad, căruia îi datorez titlul acestei cărți. Și nu doar atât*” [Adameșteanu, 2014:3] explicându-și în primele pagini ale romanului alegerea făcută, revenind ulterior cu mici completări. „Cartea aceasta reprezintă pentru mine o datorie a trecutului – dar a trecutului recent. Am scris-o ți din obligație, pentru că mă simt dator să dau și versiunea mea asupra celor trăite, o versiune superficială și scurtă, pentru că, dacă aș coborî în adâncime, mi-aș închina tot restul vieții doar memoriilor- ceea ce, evident, nu doresc.” [Adameșteanu, 2014:7]

Jacques Le Goff, în articolul consacrat „memoriei” din „Enciclopedia Einaudi” pune în evidență atât rădăcinile psihanalitice ale uitării, cât și pericolele instrumentalizării memoriei colective: „enfin les psychologues, les psychanalystes ont insisté, soit à propos du souvenir, soit à propos de l’oubli (à la suit notamment d’Ebbinghaus), sur les manipulations conscientes ou inconscientes que l’intérêt, l’affectivité, le désir, l’inhibition, la censure exercent sur la mémoire individuelle. Du même, la mémoire collective a été un enjeu important dans la lutte des forces sociales pour le pouvoir. Se rendre maître de la mémoire et de l’oubli est une des grandes préoccupations des classes, des groupes, des individus qui ont dominé et dominent les sociétés historiques. Les oublis, les silences de l’histoire sont révélateurs de ces mécanismes de manipulation de la mémoire collective” [Jacques Le Goff, 1973: 109]

În cronică Alinei Purcaru, *Anii romantici sau cartea faliilor*, aceasta scoate în evidență faptul că este un volum de atitudine, neținând cont de maniera stilistică abordată. Fiind o carte care explorează trecutul, evaluându-l personal și politic, în care este explicat traseul personal, public, dar și profesional. Câteva pagini din volum analizează adevăratele falii de trecere a formării, a modelării tumultuoase datorită perioadelor în care noul începe să se instaleze în viața oamenilor. Acest nou este presărat de confuzie, greșeli, dar și de pierderea unui set de valori care era considerat salvator.

Miza cărții, nota Alina Purcaru în cronică sa, „*Anii romantici sau cartea faliilor*”, e, fără îndoială „analiza și înțelegerea” trecutului personal integrat celui național, așadar nu atât o carte de memorii – scriitoarea respinge din start eticheta memoriilor, subintitulându-și volumul „amintiri, gânduri”, ceea ce va determina și o structurare neconvențională a conținutului, nu dictată de cronologie, ci de o busolă interioară ce o va ghida în plonjeurile sale succesive pe axa trecut-prezent –, ci una de „atitudine”. Ce fel de atitudine, autoarea cronicii nu ne spune, așa încât rămâne o problemă de lămurit [Adameșteanu, 2014].

Memorialistul, când nu ezită să vorbească despre păcătoșeniile lui, procedează la fel ca autobiografismul. Scriitura intimă este o instalare în solitudine (solitudinea creației), o instalare în limbaj (în intertext), și poate fi un remediu împotriva sentimentului de bătrânețe, de melancolie, de disperare în fața timpului care nu mai are răbdare.

Întrebată de Șerban Axente, într-un interviu dacă prin intermediul apariției *Anilor romantici* a dezvăluit părți din biografia acesteia sau aspecte din viața concretă, ținând cont că toate elementele din real sunt transpuse prin filtrul rememorării și al scrisului, căpătând astfel valențe ficționale, autoarea a ținut să evidențieze că a dezvăluit mai mult decât ar fi crezut inițial. „Viața reală nu poate fi transformată în ficțiune fiindcă este într-o vesnică mișcare, cu multe fațete, adâncimi înșelătoare, și, în final se strânge într-un vis neverosimil, căruia nu îi poți prinde sensul. Ficțiunea mi se pare doar o umbră, simplificată, grosolană, a ei” [Axente : pag.224].

În termenii criticului Virgil Podoabă întreaga atitudine a autoarei manifestată în acest volum stău drept mărturie chiar cărțile ei anterevoluționare, în care experiența personajelor cu timpul, supratema operei sale, devine negativă, „nonrevelatoare” [Podoabă, 2015:337-339].

Într-o altă cultură, într-o altă țară, probabil nu i-ar fi trăit. Pe de altă parte, o spune chiar ea în repetate rânduri, se simte legată prin nenumărate fire de acest spațiu cultural, încât să nu-și dorească condiția emigrantului. Modestă, scriitoarea nu face afirmații bombastice sau patriotarde gratuite, dar ghicim în spatele atitudinii sale un patriotism de bună calitate, care o face să proiecteze o Românie pozitivă și care chiar părea realizabilă în decursul acelor ani romantici, proiect civilizator la care înțelege să pună umărul în spiritul unui revoluționarism pașoptist postdecembrist.

Dintre scriitorii revizuiți după 1989, Gabriela Adameșteanu îi amintește pe M.R. Paraschivescu, A.E. Baconski sau Dan Deșliu:

„A durat ceva până să mai nuanțez în mintea mea imaginea acestor doi autori/oameni, ambii morți în condiții dramatice. Recitind cronicile, rezistente la trecerea timpului, făcute în 22, de Mircea Iorgulescu, descopăr un A.E. Baconski mult schimbat în anii 70, față de poetul proletcultist din anii 50. (...) Viața și literatura contraziceau maniheismul meu. Dar el a rezistat în anii romantici. (...) Mi-au trebuit ani buni ca să ies din el; dacă chiar am ieșit. Maniheismul funcționează și în imaginarul de azi. Nu mai sunt comuniștii ilegaliști versus fasciștii/exploatatorii de ieri, ci eroii anticomuniști versus securiști/torționari/turnători. [Adameșteanu, 2014:259-260]

Anii romantici este un volum foarte bogat și foarte divers, în care detaliul personal îl include pe cel public și în care se discută, din unghiuri surprinzătoare, foarte multe teme despre care avem impresia că știm deja, suficiente: „cenzura cărților în comunism, dizidența, exilul sau obsedanta rezistență prin cultură, ca să numesc doar câteva dintre cele care țin de perioada antedecembristă”. [Adameșteanu, 2014] Apoi e scrisă cu atâta cursivitate încât ai impresia că îți impune ritmul lejer-acaparant al unei cărți de ficțiune. E un volum bogat, care nu are cum să nu te îmbogățească: și cu răspunsuri, și cu multe alte, noi, întrebări. Uitarea este structural legată de memorie și de istorie.

Tema uitării și a instrumentalizării memoriei, așa cum a definit-o Ricoeur atunci când a făcut tipologia abuzurilor de memorie, nu este totuși una nouă în dezbaterile istoriografice.

Referințe bibliografice

Alina Purcaru, *Anii romantici* de Gabriela Adameșteanu, în *Obsevatorul cultural*, nr.727, 7 iulie 2014;
Alina Purcaru, *Anii romantici sau cartea faliilor*, *Observatorul cultural*, nr.729, 3 iulie 2014;
Aristotel, *Parva naturalia*, traducere de Șerban Mironescu și Constantin Noica, Editura Științifică, Cluj, 1972;
Carmen Mușsat, *Iluziile Anilor romantici*, *Observator cultural*, nr 726, 13 iunie 2014;
Gabriela Adameșteanu, *Anii romantici*, Editura Polirom, Bucuresti, 2014;
Jacques Le Goff – “Préface à l’édition française” în *Histoire et mémoire*, 1973 ;
Paul Ricoeur – *La Mémoire, L’histoire, L’oubli*, Paris, Seuil, col. “Ordre philosophique”, 2000. Cu excepția cazului când este specificată ediția franceză, în restul lucrării vom cita ediția românească:
Memoria, istoria, uitarea, trad. de Ilie și Margareta Gyurcsik, Timișoara, Amarcord, 2001;
Serban Axinte, *Gabriela Adameșteanu*, editura Tracus Arte, București, 2015;
Virgil Podoabă, *Experiența negativă a timpului*, în volumul *Cărțile supraviețuitoare*, coord. Virgil Podoabă, Editura Aula, Brașov, 2015;